

ایریمی بیر آذر نهضتی نین یارانماسی

21 آذر نهضتیندن 30 ایل کئچدی، بو نهضت ایکینجی دونیا ماچارویه سیندن عموماً ایران آزادلیق حرکاتی خصوصاً میلی آزادلیق حرکاتی نین ذیروه سیدیر. بو حرکت علئیهینه ایستر داخل و ایستر خاریجه تجزییه طلب آدلاندیریب و بیگانه لر الیه یارانمیش بیر حرکت گؤستره لرده، 21 آذر نهضتی مشروطه دن 1324 – نجو ایله قدر ایران آزادلیق حرکاتینین تامامیله، طبیعی و لازیمی بیر نتیجه سی ایدی، بونا گؤرمده هنج بیر خاریجی ال واسطه سیله یارانمامیشدی، بو حرکت او دؤردن ایجتیماعی حادثه لرین قوجاغیندا تدریجیه و طبیعی حالدا و خلق حرکاتینین ایستگی و ایراده سی ایله یارانندی. بو مساله لری ایشیقلا ندیرماق اوچون 21 آذر نهضتینین موختلیف جهتلرینه دیقت ائتمک لازیمدیر.

1289 – نجو ایل اتابک پارکی جنایتی ایله ایرتیجاع غلبه چالمیش دموکراتیک مشروطه اینقیلابینی بوغدو و اونون قهرمانلارینی تدریجیه موختلیف یئرلرده آرادان آپاردی. لاکین آزادلیق فیکری و آزادیخاھلار آرادان گئتمه دی. بونلار یئنی شرایط و فرصت آختاریردی لار تا قانون اساسی و مشروطه نی یئنی دن دیرچلدیب دموکراتیک اینقیلابی تاماملا سینلار. 1299 نجو ایله بو فرصت یارانندی چونکو تزار روسیه ایرانین سیاست صحنه سیندن چیخمیشدی. اساسن مشروطه اینقیلابی ایشتیراکچیلارینین رهبرلیگی آلتیندا تیریزده خیابانی قییامی، گیلاندا جنگل نهضتی، خوراساندا ایسه کولنل محمودتی خان قییامی باش وئردی. بو حرکتلرده ایرتیجاع طرفیندن یاتیریلدی، لاکین گئنه ده نه موترقی فیکرلر بولدوغو و نه ده تمام آزادیخاھلار محو اولدو. رضاشاه ناقیص قانون اساسی یه ال آپاریب اونو روحسوز بیر کالبده چؤیردی آزادیخاھلار گؤرونمه میش دیوان توتدو و بیر سیراسینی زینداندا اولدوردو. ایرانین آزادیخاھ قوه لری رضاشاهین سیماسیندا مشروطه جیلدینه گیرمیش بیر دیکتاتورون نجه انگلیس لر طرفیندن یارانیب ایران خلقلرینه تحمیل اندیلمه سینی بوتون وارلیقلار یله لمس ائتدیلر. ایکینجی دونیا ماچارویه سی باشلانندی و شهر یور حادثه سینده ایرانی دا احاطه ائتدی. انگلیس لر رضاشاهی کتیر دیکلری کیمی آپاردیلار. ایرتیجاع ضعیفله دی لاکین ایرتیجاع دستگاهی ال دیلمه میش قالدی. آزادیخاھلار زیندانلاردان چیخدی لار. سورگوندن قاییتدی لار. ایران آزادلیق حرکاتینین باشقا مرحله سی باشلانندی. بو حرکتین باشیندا یئنه ده مشروطه اینقیلابی و 1299 نجو ایل حرکتلرینین ایشتیراکچیلاری دایانیردی لار. ایجتیماعی حرکت گولنددی و حیزبلر فعالیتیه باشلادی لار خلق حرکاتی ایله برابر یوواسی ساغلام قالمیش ایرتیجاع دا فعالیتیندن ال گؤتورمه ییب چوخ آشکار شکلده موترقی قوه لر خیطابن دئییردی :

«قوی موتقیق قوه لرینی آپار سینلار، اوندان بیز سیزه آزادلیق و دموکراتیانین نه اولدوغونو گؤستره ریک» پیشه وری 1324 آذربایجان روزنامه سی 30 شهریور.

آزادیخاھلار ایرانین فاشیزیم علئیهینه غلبه ده اوینادیغی رولا بئل باغلابیر و دیکتاتورلوغون تازادان احیاسینا آز گومان ائدیردی لار.

لاکین فاشیزیم ازلیب و موتقیق لرین ایرانی ترک ائتمه سی یاخینلاشدیقدا کیریمیش ایرتیجاع آزادیخاھ قوه لره قارشو جیدی هوجوما باشلادی.

مرحوم پیشه وری 1324 نجو ایل شهریورین 29 ندا بو حقه یازیردی : «تهران سریع قدملره ایرتیجاع طرفه گئتمگه دیر باشیمیزا یونان خلقینین باشینا گلن اوونو کتیر مک فیکرینده دیر لر. مجلس و دولت و مطبوعات ساتیلیمیش خاین آداملارین الینه دوشموشدور. بونلار

ویریب بیغیب، اؤز سییاستلرینی یئریتمک ایسته بیرلر. آزادلیق، دموکراسی نامینه چالیشدیقدان اولان قووه لر جوربه جور بهانه لر ایله بوغولوب تارومار اندیلمکده دیر. رضاخاندان داها قبا، داها خشین بیر جلا و وجودا گنیرمک نقشه سی جیدی صورتده مؤوقع اجرایه قویولموشدو». پیشه وری آذربایجان روزنامه سینده یازیردی «ماحارییه خاتیمه تاپار-تایماز اولکه میزده ایرتیجای عونصورلر باش قالدیریب ایگیری می ایلیک ایستیبداد و دیکتاتورلوق اصولونو دوباره دیریلتمگه باشلامیشلار... بیز بیلیمیریک آتلانتیک منشوری نه اولدو، پوتسدام کونفرانسینین رایلری نییه ایرانا شامل اولایلمه دی؟!»

اوندان علاوه منشور آتلانتیک بوتون دونیا میلترینه اوز مقدار تینی تعیین ائتمک حقیقی وئرمیشدیر. بیز آذربایجانلیلار دا بو حقدن ایستیفاده اندیب ایران داخلینده اوز سرنوشتیمیزی تعیین اندیب و وئردیگیمیز بویوک قوربانلار باهاسینا الهه ایدیلن قانون اساسینی دیریتیمک ایستیه بیریک.» (پیشه وری سنجیلیمیش اثرلری صحیفه 231). ایکنجی دونیا ماحارییه سیندن تازا منیدانا آتیلیمیش آمریکا ایمپریالیزمی ده ایرانین سییاست منیدانیندا آت چاپماغا باشلادی. بو مساله آزادیخاهلاری بتر نیگران اندیردی. چونکو اونلار بیلیردیلرکی، آمریکا طرفینده ده حیمایه اولان تازا دیکتاتورلوق داها خشین و داها گوبود اولاجاق دیر. ایرتیجای قباغینی آلماق اوچون آزادیخاه قووه لر ایکنجی دونیا ماحارییه سی نتیجه سینده یارانمیش نسبتن موساعید فرصتی الدن وئره بیلمز دیلر. کئچمیش اینقیلابی سابقه لری و اینقیلابی زمینه جهندن ایرتیجای ایله موقابله آذربایجاندا سواپی ایرانین آیری یئرینده مومکون دئییلدی. دئمک بئله بیر موقابله ایران آزادلیق حرکتینین مشروطیتندن 1324- نجی ایله دک اینکیشافینین طبیعی محصولوایدی. بو زمان اینقیلابی قووه لر ال ال اوسته قویوب باخا بیلمز دیلر و بو ایشی محض آذربایجاندا باشلامالیدیلر.

بو حقیقتی مرحوم پیشه وریبن 1324 - نجو ایل شهر یورین 24 - نده تبریزین شیروخورشید سالونونداکی نیطقینده آچیق گؤرمک اولار او دئیردی: «وضعیت ائله آغیر بیر حال آلدی کی، آرتیق تهراندا اوتوروب مقاله یازمادان نیطق ائتمکدن بیر نتیجه اولایلمیه جگینی یقین ائدیم. ناچار بیر ایل بوندان اول تبریزده اوزون- اوزادی بحث ائندیگیمیز مساله اطرافیندا دوشونمگه باشلادیم.

بو چوخ ساده تدبیر ایدی، منیم تبریز مسلکداشلاریمدان دئدیلر: آذربایجاندا باشلامالی بورانی ایصلاح ائتمه لی، آذربایجان خلقینین اوز گوجو ایله بوردا میلی حؤکومت ووجودا گنیرمه لی بییک. تهران ایرتیجایین باشی، ایستیبدادین مرکزی دیر. بیرینجی نؤوبده اوردان گوز یوموب مستقیم بوردا ایش گؤرمه لی بییک. بو فیکرین حقیقتی او وقت نظریمه داها آشکار بیر صورتده جلوه ائندی کی، دؤلتین مسؤل مامورلاری ایله آذربایجان خلقینین تظلم و دادخاللیق تلگرافلاری حقیقده موداکیره ائدیم. مثلن بیات دئدی: من رادیو واسطه سیله موراجیعت ائتمیشم. آرتیق خلق عریضه و تلگراف واسطه سیله اوزونه زحمت وئرمه مه لیدیر. باشقالاری داها آجی، داها شدید جواب وئردیلر.

صدر دئدی: بیر تلگراف اولماسین مین تلگراف اولسون، من بو کیمی بوش سؤزلره جواب وئرمه یه جه یم. بو سؤزلرین آیری جوابی اولایلمزدی، گرک خلقه موراجیعت ائتمک. خلقین یومروغونون گوجو ایله آزادلیغی تامین ائتمک. بو شوعارلا من تبریز آزادیخاهلارینین تکلیفی اوزره تهراندا آذربایجانا حرکت ائدیم.» (پیشه وری 21 آذر کیتابی صحیفه 18).

بئله بیر شرایطده 1324- نجو ایلین اوللریندن بیر سیرا آزادیخاهلار ایرانین موختلیف یئرلریندن تبریزه گلیب شهر یورین 12- سینده آذربایجان دموکرات فیرقه سینی تشکیل ائدیلر. بو فیرقه نین موسیسلری و قباقجیل لارینین چوخو مشروطه اینقیلابی، خیابانی قیامی، جنگل نهضتی و 53 نفرین ایشتیراکچیلاری ایدیلر. بو شخصلردن آشاغیداکیلاری نمونه گؤستریمک اولار. حاجی عظیم خان (ستارخانین قارداشی)، نظام الدوله رفیعی (فیرقه نین موسیسلریندن و مشروطه اینقیلابی زمانی آذربایجان انجومنی نین عضو). مستشار الدوله (مشروطه دؤورو آذربایجان انجومنی نین عضو). میرجعفر پیشه وری (جنگل حرکتینین فعال رهبرلریندن)، میرزه نوراله خانیکانی (مشروطه اینقیلابینین ان مشهور قهرمان مواهید رهبرلریندن). مرندلی برهانی (خیابانی قیامی ایشتیراکچیلاریندن)، علی فطرت شاعیر (مشروطه

آزادباهاهلاریندان). علی قهرمانی (ستارخان آنلیلارینین ریسی و خیابانی قیامی اینقیلابجیسی). تقی شاهین (53 نفر دن)، طسوجلو جمالی (مشروطه و خیابانی اینقیلابچیلاریندان). میرکاظم (مشروطه اینقیلابی مواهیدلریندن). جعفر ادیب و میر عبدالحسین فاتقی (مشروطه و خیابانی قیامی معاریفچی لریندن) و ... بو شخصیتلر دن آذربایجانین بوتون شهرلری و قصبه و کندلریندن و اریدی و فیرقه نین اؤن سیرالاریندا گنڈیردیله.

آزادلیغین، مشروطه نین و بوتون ایرانین یولوندا گنٹمیش قیرخ ایلیک (1945-1905) دؤیوشلر و مباریزه لرین ایشتیراکچیلارینین ایله یارانان فیرقه نه آلا یارانا بیلردی؟ بئله بیر فیرقه آزادباها قووه لر طرفیندن قانون اساسینی دیرلتمک، آزادلیق دموکراسی و میلی حقوقلاری تامین ائتمک و دیکتاتورلوغون قاباغینی آماق اوچون یارانا بیلردی.

آذربایجان دموکرات فیرقه سی بو ایش اوچون ده یارانمیشدی. بونو قئید ائتمک لازیمدیرکی، دونیانین هئچ بیر یئریندن و هئچ بیر زمان ائله اینقیلابی حرکت باش وئرمه میش و باشدا وئره بیللمزکی، خارجی ذی نفع قووه لر اؤز خئیرلرینه اوندان ایستیفاده ائتمگه جان آتماسینلار. بئله خارجی جهدلر بیر حرکتین خلقی لیگی و اونون خلق طرفیندن یارانماسینی خدشه دار انده بیللمز. آذربایجان دموکرات فیرقه سینین یارانماسی و 21 آذر نهضتی ده بو قانوندان موستثنا دئیله.

21 آذر نهضتی نئجه یارانندی؟

ایرانین یوخاریدا گؤستر دیگیمیز ایجتیماعی-سیاسی وضعیتی نظره آلاق 1324 – جو ایل شهریور آیینین 12 سینده فیرقه نین 12 ماده دن عبارت اولان موراجیعت نامه سی نشر اولوندو. بئله لیکده آذربایجان دموکرات فیرقه سی تشکیل اولوب ایشه باشلادی. بو موراجیعت نامه فیرقه نین آذربایجان بارده ایقتیصادی، ایجتیماعی، فرهنگی و میلی احتیاجلاری اساسیندا شو عارلار ایره لی سوروردو. موراجیعت نامه نی 48 نفر ایضاء ائتمیشدی کی، بیر پاراسی سونرالار دالی چکیله یله. بیر آی کئچمه دن آذربایجان کارگر ایتیحادییه سی و حیزب توده ایرانین آذربایجان و زنجان تشکیلاتی دا فیرقه یه مولحق اولدولار، بئله لیکه آذر بیر مودت عرضینده فیرقه آذربایجانین ان قودرتلی و نوفذلو ایجتیماعی تشکیلاتینا چئوریلدی. بو موراجیعت نامه و یا فیرقه نین اساسی هدفلرین مرحوم پیشه ورینین 1325 – نجی ایل اوردیبه یشت آیی نین 24 نده آذربایجان شخصیتلری کونفراسیندا بئله خولاصه ائتمیشدی: «ایران داخلینده ایرانین ایستقلال و تمامیت ارضی سینی موراعات ائتمک شرطیله اؤز داخلی ایشلریمیزی اؤز الیمیزه آماق و اؤز ائومیزی اؤز ایراده میز ایله ایداره ائتمک، اؤز آنا دیلیمیزده میلی فرهنگیمیزی موترقی و معاصر حالا سالماق» (پیشه وری 21 آذر کیتابی صحیفه 30)

فیرقه، آذربایجانین آذربایجانلی ایله ایداره اولما ایشینین، قانون اساسینین بیر ستونی اولان ایالتی و ولایتی انجومنلری واسطه سیله حیاتا کئچیرمک ایسته ییردی. بونا گؤره تهراندان بو انجومن لری تشکیل ائتمک طلبینی ایره لی سورودو، لاکین صدرا لاشراف کابینه سی بو تکلیفی مهر آییندا رد ائتدی و آذربایجاندا جیدی ترورا ال آتدی. بئله لیکه بیر داها معلوم اولدوکی، تهران آذربایجانین قانونی حقینی دینج یولیه وئرمیه جکدیر. فیرقه یارانمیش ایمکانی الدن وئره بیللمزدی بونا گؤره ده موستقیل حرکت ائتمه لی دیر. «خلقیمیز سییاستده سردار میلی نین تهرانا گلمه دن قاباق تعقیب ائدیگی یول ایله گنٹمه لی، اونا تقلید ائتمه لی ایدی». (پیشه وری 21 آذر کیتابی)

بئله اولدوقدا فیرقه ایالتی انجومن ایله کفایت لیب قالا بیللمزدی. خلقین آرزولارینی حیاتا کئچیرن تشکیلات لازیم ایدی بو ایش اوچون خلق کونفرانسلاری یارانندی. خلقه موراجیعت اولدو.

خلق کونفرانسلا ریندا اون مینلرجه ایضا یا مالیک اولان قرارلا تهرانا مونتظیر اولمادان میلی آزادلیغی تامین ائدن موختاریت و میلی حؤکومت تشکیلاتی طلب ائدن تصمیم نامه لر، سئل کیمی آخیب تبریزه گلدی. فیرقه میز ایسه خلقیمیزین روحوندان قویان بو بویوک نفسه لاقنید قالا بیلیمز و خلقی اؤز حالینا قویا بیلیمزدی. اونا گؤره چوخ سریع بیر صورتده خلق کونفرانسلا رین آرزولارینی عملی ائتمک و خلقین سسی نین تمرکز و ئرمک اوچون آبان آیینین ایگیرمی دوقوزوندا، اؤزونو موسیسلر مجلسی آدلاندیران، خلق بیغینجاغی یاراتدی.» (پیشه وری 21 آذر کیتابی)

240 نفر حدودوندا نوماینده سی اولان و تبریزین شیر خورشید سالونوندا کئچیریلن بو بیغینجاغ میلی حؤکومتین اساسینی قویدو و فوریتله میلی مجلسین چاغیریلما سی قرارینی قبول ائتدی. آذر آیینین بیرینجی یاریسیندا مجلسین انتخاباتی کئچیریلدی. بو زمانلار تهران حؤکومتی "بیاتی" تبریزه گؤنردی "بیات" ایالتی انجومنینی، گلهجک مجلسین تصویب ائده جگی صورتده قبول ائتدی و بو ایش واخت قازانمادان اؤتورایدی. فیرقه اؤز ایشینه دوام ائتدی. 21 آذر گونو میلی مجلس آچیلدی و میلی حؤکومت قورولدو. رسمی دؤولت تشکیلاتی یاراتماق ایشی ایله مشغول اولماقلا برابر فیرقه اؤز اساسینی محکم لندیرمک ایشیندن غافل دئییلدی. بئله کی، مهر آیینین دوقوزوندا فیرقه نین بیرینجی کونگره سی تشکیل اولوب فیرقه نین خط- حرکتینی و مرانامه سینی تصدیق ائتدی. 1324- جو ایل آذرین ایگیرمی بیرى خلقیمیزین تاریخینده ان هیجانلی گونلردن بیرى ایدی. بو گونه شاهید اولانلار بیلیرلرکی، بو گون بیر طرفدن ساعتین بیناسیندا میلی محل آچیلیر و او بیرى طرفدن ایسه فدایی قوه لری طرفیندن موحاصیره اولونموش تبریز ارتشی نین فرماندهی سرتیب "درخشانی" ایله موداکیره دوام ائدیردی، تا اوردو قارداش قانی تۆکولمه دن تسلیم اولسون.

فدایی قوه لر نئجه یار انمیشدی؟

دئمک فیرقه دؤولت تشکیلاتی یاراتماغا چالیشماقلا برابر بیلیردیکی، تهران اردوسی تبریزده اولدوغو حالدا میلی حؤکومت ایش باشینا گله بیلیمز بونا گؤره یارانان میلی حؤکومتین سیلاحلی آرخاسی حقیقده ده دوشونور و فعالیت ائدیردی. بورادان اوخوجولارا بئله بیر سؤال مئیدانا گله بیلر. بو فدایی لر کیملر ایدیلر؟ فدایی تشکیلاتی نئجه یارانندی؟

1320 – نجو ایل شهریور آییندا رضاشاه قاچیب ایران اوردوسو داغیلاندا آذربایجان کندلرینین ایینه چوخلو سیلاح دوشدو و اربابلارلا کندلیلر آراسیندا توقوشمالار باشلاندى. بو توقوشمالار زمان کئچدی کجه شیدت لنیردی و کندلیلر یابین اوللرینده حیزب توده ایرانین آذربایجان ایالتی کومیته سینین تشبو ثو ایله آذربایجان اوستاندارینین کفیلی آقای نیکخو کندلیلرین و ئرمه لی اولدوغو بهرمی مالیکانه باره ده بخشنامه صادر ائله دی. بو بخشنامه حیزب توده ایرانین ایالتی کومیته سی طرفیندن تکثیر اولونوب بوتون کندلره گؤنریدلی. بو ایش اربابلا کندلی آراسینداکی توقوشمانی داها شیدت لندیردی. بونون نتیجه سینده فیرقه نین یارانما سی عرفه سینده آذربایجان بوتون زیندانلاری کندلیلرله دولو ایدی. کندلیلرین حیزب توده یه شکایتی او یئره چاتمیشدیکی، 1324- نجو ایلین یابیندا حیزب توده نین مرکزی کومیته سی اصفاهانلی وکیل دادگستری "مرتضی راوندی" نی تبریزه گؤنر میشدی. تا زیندان اولموش کندلیلردن محکمه لرده مودافیه ائله سین. بو زمانلار تهران حؤکومتینین کندلیلر علئیهینه فیشاری آرتدیقا اونلارین ناراضی لیقلا رینی داها آرتیردی. فیرقه یارانان زمان آذربایجان کندلیسی بو وضعیتده ایدی. فدایی لر همین ناراضی کندلیلر ایدی، و فدایی تشکیلاتی دا بونلارین طرفیندن یارانمیشدی. آذربایجان دموکرات فیرقه سینین رولو ایسه بو ناراضی کندلیلری اؤز عوضولری واسطه سیله مونتظم حالا سالماق و مو عین هدفه دوغرو یؤنلتمکدن عیبارت ایدی. مرحوم پیشه وری فدایی دسته لری و اونون تشکیلی باره سینده دئمیشدیر. «بو فدایی دسته لرینین باره سینده مونتاسیفانه بو وقته دک چوخ انشیدیلیمشدیر. فدایی تشکیلاتی چوخ طبیعی بیر صورتده خلق حرکاتیندا دوغومشودور، کندلردن انتقام آماق قصدیله مئیدانا چیخان بو جریاندا فیرقه تشکیلاتلارینین گؤستر دیکلری و فداکارلیغی اینکار ائتمگه لوزوم یوخدور. دوغرو دور کندلی، ژاندارم طولموندن جانا

دویوب اونون شرینی دفع ائتمک اوچون سیلاح الدهه مباریزه یه قیام ائتمیشدی، لاکین اونو تشکیل ائدن اونون باشیندا دوران، اونو دوزگون هدفه سووق ائدن فیرقه میزین یئرلی تشکیلاتلارینین ترتیب ائدیگی قهرمانلار اولموشدو. آجی تنقیدلر و شدید تعرضلر باخمایاراق کمال خونسردلیکله خلقی تشکیل ائدیپ فدایی دسته لرینین فیرقه نین اینانیمیش آداملارین رهبرلیگی آلتینا چکمگه چالیشیردی. نهایت حرکت خلق ایچره سیندن باشلایب بوتون اولکه نی بورویوب تهران ارتجاعین قوشون قلعه لرینی اوزوک قاشی کیمی محاصره یه آلیب میلی قودرتیمیزین قاباغیندا دیز چؤمگه مجبور ائتدی.» (پیشه وری 21 آذر کیتابی)

فدایی تشکیلاتی آذربایجانین بویوک یئرلرینده یارانمیش بویوک بیر موسلح تشکیلات ایدی. بو تشکیلات اوزوده ایرتیجاعین هوجوما کئچدیگی و بیداد ائدیگی بیر زاماندا یارانمیشدی. خلقیمیز و 21 آذر نهضتی نین بویوک ایفتیخارلاریندان دیرکی، بئله بیر شرایطده فدایی تشکیلاتی نین یارانماسی جریانیندا بیر نفرده اولسون خیانت ائتمه میشدیر. مرحوم پیشه وری 1325 - نجو ایل مهرین 25 نده دنیوردی : «بو گون افتخار ائدیپریکی، آغیر بیر شرایطده او وقتکی، آذربایجاندا ایرتیجاع تام قودرتله حؤکمرانلیق ائدیردی، بیز آذربایجاندا بیر موسلح فدایی تشکیلاتی و وجوده گئیردیک کی، اونون افرادیندان بیر نفرده اولسون خیانت ائتمه دی. (پیشه وری 21 آذر کیتابی)

بلی فدایی قوه سی و اونلارین قهرمانلیق حرکتی، تهران و اونون ژاندارمالاری و دولت مامورلارینین آذربایجانا گؤستردیگی ایقتیصادی و میلی ظلمونه قارشسی، قانونا او یغون عکس العمل ایدی. نجه کی محمدعلیشاهین ظلمو بو فدایی لرین آتالارینی توفنگ گؤتوروب مواهید دسته لری یاراتماغا مجبور ائتمیشدی.

21 نهضتی بوتون ایران آزادلیغینین باشلانقجی ایدی

سلطنت رژیم بیریجی اولراق، 21 آذر نهضتینی تجزییه طلب آدلاندیریب و چوخلاری بو نغمه نی تکرار ائتمکده دیرلر.

21 آذر نهضتی آذربایجانلی ایراندان آیرماق ایسته ییردی؟ فیرقه زمانین بوتون سندلری و مرحوم پیشه وری نین بوتون مقاله لری و سخنرانلیقلارینی نظردن کئچیردیکده چوخ چتین ائله مدرک و مقاله یه راست گلمک اولارکی، اورادا فیرقه نین بوتون ایستکلرینین ایران چارچوبه سی داخلینده اولدوغو قئید اولونمامیشدیر. 1324 - نجو ایل فیرقه نین بیریجی رسمی سندی اولان 12 شهریور موراجیعتنامه سینین بیریجی ماده سی همین بو مساله ایدی. بو بارده سندلر اوقردیرکی، گؤسترمک و یایازماقلا باشا گلمز. اگر اوخوجولار خصوصیله جوان نسل بو بارده حقیقتی بیلیمک ایسترسه، مرحوم پیشه وری نین سئچیلیمیش اثرلری و 21 آذر کیتابی هابئله 12 شهریور کتابینی الدهه ائدیپ و اوخسونلار.

بونولا برابر قئید ائتمگی لازیم حساب ائدیپریکی، اوز فعالیتین بیریجی مرحله سینده، آذربایجان دموکرات قوه سی چالیشیردی. بوتون ایرانی آزاد ائتمک اوچون آذربایجاندا بیر دایاق و مرکز یاراتسین. 1324 - نجو ایل شهریورین 21 نده مرحوم پیشه وری یازیردی : «تاریخ بیزیم عؤده میزده بویوک بیر وظیفه قویموشدور. بیز آذربایجاندا سارسیلماز بیر آزادلیق قلعه سی و وجوده گئیرمه لیک».

بو ایشه موفق اولاندان سونرا فیرقه اوز فعالیتین بیریجی مرحله سینده باشلامیشدیر، او دا بوتون ایرانی آزاد ائتمک مساله سی ایدی.

دئمک فیرقه نین ایلک گوندن هدفی بوتون ایرانی اسارت و دیکتاتورلوقدان آزاد ائتمک ایدی. مرحوم پیشه وری 1324 - نجو ایل مهر آیینین سکیزینده یازیردی : «بیز مقاله لریمیزین بیریجی یازمیشدیک اگر تهران اوزونو ازتجاعین آغوشینا آتارسا بیز اوز آزادلیغیمیزی مستقل

بیر صورتده تامین ائدهجهبیگ، او ایشیمیزین باشلانغیجی ایدی. ایندی فیرقه میزین قدرتی آرتیشدیرکی، بیر قدم ایره لی قویوب دئییریک اگر تهران توتوغو یولدان قاییتماق ایسته مزسه، بیز اونو قهر و غضبله او یولدان قایتارمالی بیق». (پیشه وری سنجلمیش اثرلری صحیفه 224).

21 آذر نهضتی و باشقا ایران میلترلی

21 آذر نهضتینده ان اساسی مساله لردن بیرده میلی حقوق مسالهسی ایدی، لاکین او بو میلی حقوقو تکجه آذربایجانلیلار و ایران تورکلری اوچون دئییل بوتون ایران خلقلری اوچون ایسته بیردی. یعنی فیرقه ایراندا آزادلیق و دموکراسینین برقرار اولماسین بیر طرفدن، آزادلیق قوولمورین کومگی و اکینجی طرفدن ایسه محروم میلترین آذربایجان کیمی اوز میلی حقوقلارینا چاتماسی یولوايله باشا دوشور. چونکو فیرقه و اونون رهبرلری میلی ظولمون آجیسینی دادمیش و چوخ میلتنلی ایراندا میلی قوه نین نئجه بویوک قودرت اولدوغونو یاخشی بیلیردی. اولار یاخشی باشا دوشورلرکی، اگر محروم ایران میلترلی آذربایجان کیمی اوز میلی حقوقلارینی آماق اوچون بیرلیکده آیاغا قالدیلار ایران ایرتیجای موطلق بیخیلاجاق دیر. فیرقه نین کورد خلقیله همکارلیغی و قارداشلیغی بو حقیقتی عملی شکیلده ثبوت اندیر. فیرقه نین بو سییاستی تکجه کورد میلتنه عاید دئییلدی، بوتون محروم ایران میلترلی نظرده توتولوردو. لاکین تاسوفلرله قنید انتمک لازیم دیرکی، او زمانلار باشقا محروم ایران میلترینده میلی شعور هله لازیمی سوییه ده دئییلدی. بونا گوره ده مرحوم پیشه وری بو مسالهیه اورتولو توخوناراق 1324-نجو ایل آذرین سککیزینده یازیردی: «بیز هنج بیر قوم و هنج بیر میلت و هنج بیر خلقه دوشمن دئییلیمک، اوزوموزه روا گوردوگوموز یاشاماق و ترقی انتمک وسیله لرینی اوزگه لر اوچون ده روا گوروب بو گونه دک کیمسه نین ترقی و تعالیسینه موخالیفت انتمه میشیک. حتی تهران ایرتیجای حوکومتینین آزادلیغیمیز علئیهینه ایشلمکده اولدوغو خانانانه تدبیرلری ده فارس میلتنین حسابینا یازماق ایسته میریک. بیز اسارت و ایستیداد اصولونون مزه سینی آنلادیغیمیزا گوره اسیر میلترله اورگیمیز یانین اونلارین اسارت و استعمار بویوندوروغو آلتیندان خیلاص اولماقلارین صمیم قلبدن آرزو ائتدیغیمیز حالدا زولف یاره توخونماق قورخوسونان، اونلارین آزادلیق حرکتی حقیقده بیر(.....) اونلاری دموکراتیک فیرقه سینه باغلایان آنجاق فیرقه میزین منیدانا آندیغی میلی شوعارلاردی.» (پیشه وری 21 کیتابی)

مرحوم پیشه وری بیلیرکی، آذربایجان خلقی، تاریخی بویو همیشه ایران ایستیقلالی و تمامیت ارضی سینی اوز قانیله حفظ ائتمیشدیر. اگر لازیم گلسه یئنه ده بو موقدس وظیفه نی شرفله یئرینه یئیره جکدیر. لاکین هنج وقت اوز میلتنی و دوغما دلی و میلی خصوصیتلریندن صرف نظر ائتمیه جکدیر. ایران، بوتون ایران میلترلی کیمی آذربایجانلیلار و تمام ایران تورکلرینین ده قیدمدن وطنی اولموشدور. باشقا ایران میلترلی کیمی آذربایجانلیلار و بوتون ایران تورکلری بوندان سونرا کچمیش کیمی حقوقسوز یوخ، آزاد، برابر حقوقلو بیر میلت کیمی میلی وارلیق، دیل و ادبیات و میلی خصوصیتلرینی توسعه وئرمله آزاد شکیلده ایراندا یاشایاجاقلار.

بوتون محروم ایران میلترلی ال-اله وئریم بو آرزولارینی تخته چیخاراجاقلار. دیل مساله سی همیشه آذربایجان روشنفکرلرینی دوشوندورموشدو. آذربایجان دموکرات فیرقه سینین بیرنجی کونگره سینده کونگرمنین رسمی نوماینده سی آقای مکرملله مؤحکم منطقله دئمیشدیر: «موجلارین گوج ایله اوز دیللرینی آذربایجانلیلارا تحمیل ائتدیکلرینی ادیعا اندنلر چوخ نادان آدمالردیر موجلار یوز ایلدن آرتیق آذربایجاندا حوکومت انده بیلهدیکلری حالدا اوز دیللرینی بیزه تحمیل ائتمیشلر. عجا آلتی یوز ایلدن زیاده حوکومت اندن فارسلا نه اوچون بو دلی دیشدیرمگه موفق اولمامیشلار؟ (پیشه وری سنجلمیش اثرلری صحیفه 296).

گؤستردیگیمیز 21 آذر نهضتی نین سون هدفی بوتون ایراندا آزادلیق دموکراسی و قانون اساسی برقرار ائتمک ایدی. بونلا برابر بو اینقیلابین خصوصیتی اونون انترناسیونالیزم روحونا مالیک اولان میلی سیماسیندا ایدی. بونا گوره دیل و میلیت مسالهسی اونون اساس

سنگری و دایاگی ایدی. بو نهضتی بوتون دونیادا تانیدیران دا بو خصوصیتلر ایدی. محض همین دلیل و میلیت واسطه سیله ایدی کی، بوتون عالم بیلدی کی، ایرانین اوچه بیر حیصه سیندن چوخونو تشکیل ائده ن ائله بیر میلیت و اریمیش کی، ایلر بویو میلی حقوقلاردان محروم اولموش و ایندی اؤز دیلینده یازیب اوخویور، اؤز ایشلرینی اؤزو ایداره ائدیر و بوتون ایرانی آزاد ائتمک ایسته بیر.

21 آذر نهضتی و دنیا خلقاری

ایکینجی دنیا محاریبه سیندن سونرا 21 آذر نهضتی دونیادا غلبه چالان بیرینجی میلی آزادلیق حرکتی ایدی. بونا گؤرده ده بوتون دنیا خلقاری نین دیقینی جلب ائتمیشدی. اگر 1324-1325 جی ایلر آذربایجان روزنامه سینین صفحه لرینه باخیلسا، فرانسه و سایر اروپا اولکلرینین ایجتیماعی، سیاسی تشکیلاتلاری و سیاسی شخصیتلرین 21 آذر نهضتینین غلبه سی موناسبتیله گؤندر دیکلری تبریک تلگرافلاری دیقیتی جلب ائده جکدیر. 21 آذر نهضتی زمانی بوتون شرق و آفریقا خلقاری او جومله دن یاخین و اورتا شرق منطقه سی خلقاری ایستیبدا و ایمپریالیزمین پنجه سی آلتیندا ان آغیر و فلاکتلی گونلر کئچیدیردیلر. بو خلقارین آزادیخواهلاری او جمله دن عراق، الجزایر، تونس، بلوچستان و سایر اولکه و خلقارین موترقی شخصلری کتبی و یا شفاهی شکیلده 21 آذر نهضتینی صمیم قلبدن تحسین ائتمیش و اوندان بؤیوک اومود گؤزله دیکلرینی بیلدیرمیشلر. 21 آذر نهضتی بو خلقارین موباریزه روحونون گوجلنمه سینه جیدی تاثیر ائتمیشدیر.

میلی حؤکومت نه ایشلر گؤروردو؟

بؤیوک ایجتیماعی ایشلر گؤرمک اوچون بیر ایل چوخ آز بیر مودت دیر. بونلا برابر میلی حؤکومت بیر ایل عرضینده، تهران حؤکومتینین ایلر اوزونو آذربایجاندا گورمه دیگی ایشلری گوردو. بونو دا علاوه ائتمک لازیمدیر کی، ایصلاحات اوچون پول لازیمدیر. لاکین میلی حؤکومت ایش باشینا گلنده بوش ایله ایش باشلادی. چونکو دوشمنی آییق سالماقدان اؤتور فیرقه آذربایجان بانک لارینی 21 آذره بیر هفته قالانا قدر اوز الینه آلامیشدی. تهران حؤکومتی بو فورصدن ایستیفاده ائدیب تبریز بانک لاریندا اولان نقد پول لاری چکیب آپارمیشدی. بنله کی فیرقه بانک لاری تحویل آندا دؤولت بانکیندا ایکی میلیون و ایکی یوزمین تومن آیری بانک لاردا ایسه یاریم میلیون تومن پول واریدی. بونون مقابلینده بانک لار 10 میلیون تومن خلقه بورجلو ایدیلر. بوندان علاوه میلی حؤکومت آذر آیی بابتیندن کارمندلره اون میلیون تومن ده آرتیق حقوق وئرمه لی ایدی. دئمک میلی حؤکومت ایش اوستونه گلنده بوش ایله ایشه باشلامیشدی. بونون مقابلینده آذربایجان بوتون کندلری، شهرلری آبادلیق، ایقتیصاد، معارف، ایش و سایر جهتلردن اولدوقجا (خراب) ایدی.

بونون نتیجه سینده تبریزین کلی اهالی سیندن آنجا 200- مین نفری قالیردی و آذربایجانین یوزمینلرجه اهالیسی عابله لرینی دولاندیرماق اوچون آذربایجانلی ترک ائدیب ایرانین باشقا یئرلرینه سپه لئتمیشدیلر. بونا گوره ده 21 آذر نهضتی نین موهم ایشلریندن بیرید آذربایجانین بریاد حالدا سالینماسی و محو اولماغا دوغرو گئتمه سیدی. بو بریادلیق مشروطه اینقلابی و خیابانی قبیامی زمانی خلقیمیزین گؤستر دیگی قهرمانلیق لارین و ایرانین استقلالینی قوروماقلارین، تهران حؤکومتی و رضاشاه طرفیندن آذربایجانا وئرین جزا و مکافات موزدی ایدی.

دئمک آذربایجان اوتوز ایل تهران طرفیندن عمدن بریاد حالا سالینماسیندان سونرا الی بوش ایش اوسته گلیمیش میلی حؤکومه تاپشیریلدی. لاکین خلقه و اونون هیمتینه دایانان خلق طرفیندن و اونون ایستگی ایله ایش باشینا گان میلی حؤکومت، دؤرد بنش آیی مودتینده عادیلانه مالیاتلار، خلقین کؤنولو کؤمگی ایله کارخانالار و سایر گلیر منبعلرینی ایشه سالدی.

آذربایجان ورشکست حالیندا اولان میلی وضعیتینی دوزه لدير

مرحوم پیشه وری باش وزیر اولدوغو زمان 1325- نجی ایل فروردین آیینین 16 سیندا میلی مجلسین ایکنجی ایجلاسیندا دئییردی :

«بوگون، آیین 16 سیدیر، مالی جهندن داها وحشتیمیز یوخدور. بیز بیلیریک کی، پولوموز وارسا بؤیوک موفقیت دیرکی، بورجوموزو تنظیم انتمیشیک و کسر بودجه میزده یوخدور.» (پیشه وری سنجیمیش اثرلری 350)

میلی حؤکومتین موختلیف قیسمتلرده آپاردیغی ایصلاحاتین هامیسینی گؤستریمک مومکون دئییلدیر. بورادا اولارین ان موهم لرینه ایشاره انده جهیک. اکینچیلیک و کند حیاتی بارده دئمک لازیم دیرکی، میلی حؤکومت زامانی بوتون خالیسه تورپاقلار و آذربایجاندا قچمیش خلق دوشمنلرینین تورپاقلاری کندلیلر آراسیندا بؤلونو، اکینچیلیگی گنیش لندیریمک اوچون کندلیلره توخوم وئریلدی و مادی کؤمک اولوندو. صوفیان طرفینده اکینچیلیگین نومونه و تجربوبه یئرلری و علمی تحقیقات ایشلری اوچون بینوره حاضرلانماغا باشلادی. تورپاق صاحب لریله کندلیلر آراسیندا عادیلانه مونسیتلر و قانونلار قویلدو. صنایع ساحه سینده آذربایجانین موختلیف شهرلرینده باغلانمیش کارخانالارا جیدی کؤمک انتمکله میلی حؤکومت اولناری ایشه سالدی. ایشسیرلرین بؤیوک حصه سینه ایش تامین ائتدی و آذربایجانین ایقتیصادیاتینی جانلاندیریب مؤحکم اساسلار اوزه رینده قوردو.

میلی حؤکومت آنجاق خوشکبار و سایره (توخونمالی) محصوللارا بو شرطه صادیر اولماغا اجازه وئردی کی، صادیر ائدنلر اولکله نین احتیاجی اولان شئی لری وارید ائتسینلر. 21 آذر نهضتیندن قاباق آذربایجاندا مریض خانلارین فقط 20 تختخوابی واریدی. فیرقه زامانیندا آذربایجاندا بیر ایل مودتینده 20 تازا خسته خانا آچیلدی، اولنلاردا 800 تختخواب واریدی. دیل و فرهنگ، مدنیت ساحه سینده میلی حؤکومتین گوردویو ایشلر تهران حؤکومتینین 50 ایل عرضینده آذربایجاندا گوردویو ایشلردن قات-قات اوستون ایدی. بو بیر ایل عرضینده تبریز دانیسگاه یارانیب، آنا دیلینده ایشه باشلادی و اونون بناسینین اساسی قویلدو. بو بیر ایله آذربایجان فولکلورو، خواننده لر و موسیقی اوستادلارینین ایله آنا دیلینده نومایشلر وئرمکله یارانمیش تئاتر دستلری اساسیندا رسمی دؤلت تئاتری یارانیب آنا دیلینده موفقیتلی نومایشلر وئرمگه باشلادی. میلی حؤکومت دؤورو بوتون ایبتیدایی و اوورتا مکتبلرده حتی تازا قورولموش تبریز دانیسگاهیندا درس لر آنا دیلینده ایدی.

بو مودتده ایبتیدایی مکتبلرین اکثر کلاس لاری اوچون آنادیلینده درس کیتابلاری حاضرلانیب چاپ ائدیلدی و مجانن اوشاقلارین ایختیاریندا قویلدو. میلی حؤکومت رادیوسو قورولوب ایشه باشلادی. آذربایجان و زنگاندا تورک دیلی رسمی دؤلت دیلی ایدی. بونوندا نتیجه سینده بو بیر ایله آنادیلیمیز کنچمیش بیر عصیردن داها چوخ انکشاف ائدیپ گوزلشدی. یوزلرجه شاعیر، یازیچی، روزنامه یازان مئیدانا گلدی. دیلین ادبیاتیمیزین بو سورعتلی اینکیشافی تهران اوردولارینین تبریزه گلمه سی ایله گننه دایاندیریلدی.

1325 – نجی ایل آذرین 22 سینده تهران دان گلن جلدلار فیرقه زامانی آنادیلینده چاپ ائدیلمیش کیتابلاری تبریزین کوچملرینده اولداییب یاندیریلار. آذربایجان خلقی، اونون دیلی ادبیاتی و میلینه اولونان تحقیر و توهینی، بو وحشی حرکتی، هنج بیر زامان یاددان چیخارمایا جاقدیر.

میلی حؤکومت زامانی تبریز- زنگان اردبیل، ارومیه، ماراغا و سایر آذربایجان شهرلرینین کوچه لری آسفالت اولدو. چوخلو کتابخانالار و ایجتیماعی مدنی یئرلر آچیلدی. بو شهرلرده ایجتیماعی بینالارین تیکلمه سینه باشلاندی. تبریز لوله کشی سینین اساسی قویلدو و تبریز سو جهندن اساسی شکیلده تامین ائتمک اوچون "سیوان" چایی نین تبریزه گتیریلمه سینین نقشه سی چکیلیب قورتارمیشدی.

میلی حکومت و آذربایجان دموکرات فیرقه سی گنج نسلین تربیه سینه خصوصی فیکیر وئریردی. مرحوم پیشه وری 1325- نجی ایل تیر آیینین 15 نده تشکیل اولموش دموکرات جوانلارینین بیرینجی کنگره سینه گؤندر دیگی پیامیندا یازیردی :

«جوانلاریمیز گله جگیمیزدی، اونلارا همیشه بیز اومید گؤزو ایله باخیریق. اگر اولارین تربیه سی دوزگون یولیه گئدیرسه بیز هامیمیز خوشبخت اولاریق.» (پیشه وری 21 آذر کیتابی)

جوانلار تشکیلاتینین رهبرلیگی آلتیندا آذربایجانین هر یئرینده اوشاقلار تشکیلاتی یارانمیش و اونون مینلرجه اوشاگی متحدالشکل حالا سالمیشدی. آذربایجان دموکرات فیرقه سینین رهبرلیگی آلتیندا یارانان 21 آذر نهضتی و قورولان میلی حکومتین هدفلی بیر ایل عرضینده آذربایجان و زجاندا گوردویو ایشلری بیر مقاله ده احاطه ائتمک مومکون دئییلدیر. بو حرکت ایران آزادلیق مبارزه سی، هابنله آذربایجان خلقی تاریخینده انله بویوک حادثه دیرکی، اونون باره سینده چوخلو یازیلیمیش و گننه ده یازیلماقلدیر. 21 آذر نهضتی انله جهده کوردوستان نهضتی و اونلارین رهبرلیگی حرکتین سون گونونه قدر یعنی 1325- نجی ایل آذرین ایگیر میسینه قدر اوز اینقیلابی خطرینده نرجهده اولسا دگیشیکلیک عمله گتیرمه میش. بیر آندیمدا اولسا گئری چکیمه میشدیر. عکسینه زجان، تهران جلدلاری طرفیندن قان دریا سینا چئوریلندن سونرا آذربایجانین هر یئرینده تازا روحیه ایله 1324- نجو ایل آذریندن داها شیدتلی حاضرلیق گئدیردی. خلق یئنی اومیدلرله میئل سیز شکیلده سیلاحا ساریلیردی.

او گونلر آذربایجاندا اولمامیش آدم ستارخان اولادینین بودرجه ده یوکسک اینقیلابی احوال روحیه سینا تصور انده بیلمز. بو گونلر 21 آذر نهضتی ایل دؤنومونه حاضرلیقا برابر مرکزی کومیته و مرحوم پیشه ورینین امر ایله اساس بابک ادلی یئنی فدایی دسته سی یارانیردی. بو فدایی دسته سینین یارانماسیندا شخص ایشتیراک ائدیردیم. فداییلر سیراسینا گیرمک ایسته یئلرین سایا او قدر ایدی کی، اونلارین هامی سینا تعلیمات مئیدانلاریندا مشق انله مک اوچون مونظم ائتمک ممکن اولموردو.

بو گونلر تبریزین بوتون محللرین گنیش یئرلری حربی تعلیمات مئیدانینا چئوریلیمیشدی. توفنگ گؤتوروب تعلیمات مئیدانلاریندا مشق انلهمین قادین و قیزلارین سایا کیشیلردن آز دئییلدی. مرحوم پیشه ورینی سونونجو دفعه آذرین ایگیر میسینده سحر مرکزی کومیته نین بیناسیندا گؤردوم. اولدوقجا توتغون و عصبی ایدی، بنله بیر حالتی مرحوم پیشه وری ده 1324- نجو ایل 21 آذر گونو سحر سرتیب درخشانی ایله موذاکیره دن قاییداندا پاساژدا گؤرموشدوم. لاکین اوندا گؤزلرینین ایچی گولوردو. اوزوندن موقیبت یاغیردی. دایانیب گوله - گوله : او غلوم ایشلر نجه گئدیر؟ زنگینه تسلیم اولماق ایسته میر. اورمویا آدم گؤنرمک لازیمدیر، ایشلر دوزملر دیبه تله سیک گئندی. لاکین سونونجو دفعه من اونو گوره نده باشینی آشاغا سالیب هنج نه دئمهدن اوز اوتاغینا گیردی و سونرا بیر داها اونو گورمیلیمدیم.

همین گون آخشام چاغلاری جوانلارین مرکزی کومیته سیندن تلفون ائندیلرکی، فیرقه بناسی موقابلینده میتینگ وار. یولداش پیشه وری نیتق انده جکدیر دئییه اورایا گئندیک. لاکین پیشه وریدن خبر یوخ ایدی. محمد بی ریا بینانین بالکونونان موقاویمت گؤسترمک باره سینده اؤزوده مرکزی کومیته آدیندان دانیشیردی. میتینگدن سونرا مرکزی کومیته یه گئندیم. اوردا بی ریادان باشقا مرکزی کومیته نین عضولریندن هنج کیم یوخ ایدی. بی ریانین اعلان ائتدیگی تصمیم هانسی مرکزی کومیته طرفیندن و نه زامان توتولدوغو هنج کیمه معلوم دئییلدی. اتحاد شورویه گئنددن سونرا مرحوم پیشه وری وفاتینا قدر ایرانا قایتماق اوچون دوشونور و چالیشیرمیش لاکین ...

مرحوم پیشه ورینین ایرانی ترک ائتمه سینده چوخلو سیررلر واردیرکی، هله لیکله آچیلمامیشدیر. بیر اونون شورویده ایرانا قاییتماغا چالیشماسی و بو چالیشمالار زامانی گؤزله نیلمهدن وفاتی بو سیررلرین چوخ مورکب اولماسیندان حکایت ائدیر.